

Fred Dretske Tudatosságkonceptiójáról

Jelige: SDP 606
2015. Január 7.

Tartalomjegyzék:

1. Bevezetés.....	3
2. Reprezentációs tézis.....	5
3. A rosenthal-i tudatosságfogalom.....	14
4. A dretske-i tudatosságfogalom.....	21
5. Felhasznált irodalom.....	31

1, Bevezetés

Ebben a tanulmányban arra vállalkozom, hogy bemutassam Fred Dretske tudatosságfogalmát. A tudatosság Dretske-nél nem kevésbé hangsúlyos, mint bármely másik elmefilozófiai rendszerben, pusztán a sajátos felépítés miatt kevésbé került előtérbe. Annak bemutatására teszek kísérletet, hogy bemutassam, a Dretske-féle első-rendű reprezentáció elméletének az alapja a magasabb-rendű gondolat elméletéből származtatható.

A tudatosság magasabb-rendű elméleteinek¹ alapja, hogy a tudatosságra nem egyfajta minőségi hozzájárulásként, hanem valamilyen hierarchikus egymásra épülésként gondolunk. Ez azt jelenti, hogy a tapasztalat tudatosságához mindig szükség van egy magasabb rendbe tartozó észleléshez, hithez, vagy gondolathoz. A magasabb-rendű elméletek szerint, a tudatosság csak egy reflexív rávonatkozás esetén jöhet létre. A tudatosság feltételének a legtöbb esetben nem vagyunk a tudatában, abban az esetben ha mégis, akkor az egy másik magasabb-rendű entitásnak köszönhető.

Dretske elhatárolja magát a magasabb-rendű elméletektől, és elméletével azt próbálja meg bebizonyítani, hogy a magasabb-rendű elméletek nem megfelelőek a tudatosság leírására, mert a tudatosság alapjának egy reflexív aktust tesznek meg. Ha viszont ilyen mértékben ellene van a magasabb-rendű elméleteknek, akkor miért vonható mégis párhuzam a kettő között?

Az első-rendű reprezentáció elmélet bizonyos mértékben megtartja a rendekkel való operálás lehetőségét, mert enélkül nem tudná megkülönböztetni a tudatosság fajtáit, azonban Dretske elsősorban nem a hierarchikus egymásra rendeződés miatt támadja a magasabb-rendű elméleteket, hanem azért, mert a tudatosság alapfeltételének is ezt teszik meg. Egyedül az Armstrong-féle magasabb-rendű észlelés elmélete az, ami ezt a reflexív ráutalást egy Dretske által is elfogadhatóbb módon teszi meg, mégsem fogadja el azt a struktúrát. Dretske ugyan a tudatosságot észlelési alapokra fekteti, de a magasabb-rendű észlelés elmélete nem tér ki a mentális állapotok tudatosságra olyan formában, amilyenre az első-rendű reprezentáció elméletének szüksége lenne.

Ahhoz, hogy a mentális állapotok tudatosságát egyeztetni tudja az általa kidolgozott információfeldolgozási rendszerrel, Dretske nem fogadhat el olyan struktúrát alapnak, ami a tudatosságot pusztán az észlelésre vonatkoztatja. A tudatosság reprezentációs elméletéhez egy

1 A magasabb-rendű tudatosság elméletei például a magasabb-rendű gondolat elmélete, vagy a magasabb-rendű észlelés elmélete.

olyan elméleti vázra van szükség, amiben a mentális állapotok tudatosságát nem egy észlelési aktus adja meg.

Dretske munkáiban nem használja a magasabb-rendű kifejezést a saját rendszerén belül, ennek ellenére a dolog-tudatosság és a tény-tudatosság kapcsolatát ilyen módon is el lehet képzelni. Mint mondtam, az első-rendű reprezentáció elméletének az alapja a rosenthal-i magasabb-rendű gondolatból származik. Nem arra kell gondolni, hogy Dretske eldobja az előfeltevéseit és átveszi egy általa nem elfogadott elméletnek a felépítését, pusztán felhasználja azt. A magasabb-rendű gondolat elmélete a gondolatot teszi meg mozgatórugónak, tehát minden tudatosságért egy magasabb-rendű gondolat a felelős.

A dretske-i rendszerben a hit a tény-tudatosság alapja, azé a tudatosságé, amivel nem rendelkezik minden lény. A „magasabb-rendű” kifejezés használata Dretske rendszerében félreértéshez vezetne, valószínűleg ez az egyik oka annak, hogy a dolog- és tény-tudatosság közötti kapcsolatot nem ilyen módon írja le.

Párhuzamot vonhatunk a két rendszer között a magasabb-rendű gondolatok fajtáit illetően is. A magasabb-rendű gondolat két fajtája a referáló és a releváns, megfeleltethető a dretske-i rendszer dolog- és tény-tudatosságának. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy mindegyik ugyanazokkal a tulajdonságokkal bírna, pusztán jelzi a struktúrában elfoglalt helyüket és feladatukat.

A tanulmányomban tehát arra teszek kísérletet, hogy rekonstruáljam a dretske-i tudatosság-fogalmat és bemutassam, hogy alapjai a magasabb-rendű gondolat elméletéből származtathatók. Továbbá, hogy első-rendű reprezentáció elmélete, az előfeltételek elfogadásával, gazdaságosabb megoldást nyújt, mint a vele szemben álló magasabb-rendű elméletek.

A dolgozatom a következőképpen épül fel: elsőként bemutatom a dretske-i rendszer alapjait, amely rendszerbe tudatosságfogalma szervesen illeszkedik. Az információfeldolgozás és a reprezentációs tézis meghatározzák a tudatosság alapját, és nyilvánvalóvá teszik azokat a különbségeket, amik miatt elfogadhatatlan a magasabb-rendű gondolat elmélete. Ezek után bemutatom a rosenthal-i magasabb-rendű gondolat elméletét azokra a részekre fókuszálva, amikkel párhuzamba lehet állítani a dretske-i rendszert. Végül elemzem a dretske-i tudatosságfogalmat azon az úton haladva, amit a rosenthal-i elmélet tárgyalásában lefektettem.

2, Reprezentációs tézis

Dretske egy általa reprezentációs tézisnek nevezett elméletet védelmez, melynek fő állítása, hogy minden mentális tény reprezentációs tény. (Dretske 1994. 1.) A reprezentációs elmélet célja a tapasztalatok és észlelések reprezentációs folyamatként való leírása, melyekben minden külsőleg kapott információt egy reprezentációs tény formájában ismerünk fel. Dretske úgy gondolja, hogy ha jobban meg akarjuk ismerni az elmét, akkor ismernünk kell az elme működését vagy funkcióját. Mivel az elme reprezentációkkal dolgozik, így akkor jutunk a legközelebb a megoldáshoz, ha minél többet megtudunk arról, hogyan működnek a reprezentációink. A reprezentációs tézis nem csak a mentális tények tulajdonságát értelmezi máshogy, hanem reprezentációk fajtáiban és működésében is eltér a hasonló elméletektől.²

A következőkben a struktúra felépítését alkotó reprezentációs rendszerekkel, azok fajtáival és tulajdonságával foglalkozom. Két nagyobb reprezentációs rendszert tudunk megkülönböztetni, az (1) első a természetes, a (2) második pedig a konvencionális. (Dretske 1994. 3.) A megkülönböztetés alapja, hogy különböző fajtájú indikátor funkciókkal [indicator function] bírnak. Az indikátor funkció tulajdonképpen ezekben a rendszerekben fellépő reprezentációs tulajdonság, ami az eszközhöz vagy tárgyhoz tartozik.

Mivel egy tárgy képes megtartani a funkcióját még akkor is, mikor elmulasztja azt teljesíteni (gondoljunk itt a szívre, a vesékre és a sérült eszközökre), egy készülék képes megtartani az indikátor funkcióját – továbbra is reprezentál (vagy hibásan reprezentál) valamit, ami például 34 mph halad - még akkor is, ha a dolgok rosszul mennek, még akkor is, ha elmarad az információ átadás, a munkáját a ellátja. Funkció nélkül van információ, de nincs reprezentáció. (Dretske 1994. 3.)

A természetes reprezentációs rendszer természetes indikátor funkciót használ. Természetes reprezentációs rendszerrel csak élőlények rendelkezhetnek, így természetes indikátor funkciót is csak élőlényeknek tulajdoníthatunk. A konvencionális rendszer egy konvencionális indikátor funkcióval bír, amit pedig az eszközöknek tulajdonítunk. Azért nevezzük a másodikat konvencionálisnak, mert ezen eszközök esetében a funkció, és amit reprezentál egy általunk meghatározott kontextusban nyeri el értelmét. Ilyen eszköz lehet bármi, ami összetettségében megfelel annak, hogy a reprezentáció szintjét alkalmazni tudja. Ilyen például a hőmérő, szakítószilárdság mérő. A konvencionális reprezentációs rendszernek

2 Ilyen például a magasabb-rendű észlelés elmélete, a diszpozicionalista magasabb-rendű gondolat elmélete.

tehát szűkebb hatóköre van, mint a természetes reprezentációs rendszernek, mivel tudatosságról csak természetes reprezentációs rendszereken belül lehet beszélni.

Az indikátor funkció tehát csak reprezentációval együtt képes megjelenni, míg az információ maga egy jóval alapvetőbb szinten jelenik meg. Az adott tárgytól és a róla való reprezentációtól függően változnia kell az indikátor funkciónak is. Ha két eszköz meg is egyezik abban, hogy milyen reprezentációs rendszer alá tartozik, attól még más lesz a róluk kapott két reprezentáció. A mérőeszközök konvencionális reprezentációs rendszer alá tartoznak, de nem ugyanazt a reprezentációt jutok hozzá, ha a két eszköz különbözik.

Az indikátor funkciónak Dretske szerint az indikátor funkciónak két típusát kell megkülönböztetnünk. Az indikátor funkció egyik fajtája a szisztematikus:

Ezeket szisztematikus indikátor funkcióknak nevezzük (=funkciók_s) és a reprezentációk pedig a szisztematikus reprezentációkat adják (=representations_s). Ha egy rendszernek (például, hőmérő) információval kell szolgálni a hőmérsékletről, és B egy állapot (például, higany ilyen és ilyen szinten) aminek állítólag hordoznia kell az információt, hogy a hőmérséklet 32 fok, akkor B-nek van egy szisztematikus funkciója (funkciók_s>indikálják a 32fokos hőmérsékletet. B állapot ezért reprezentálja, a hőmérsékletet mint 32 foknak levést. (Dretske 1994. 12.)

az indikátor funkciók másik típusa a szerzett indikátor funkció. A szerzett indikátor funkció egy adott tárgynak a funkcióját mutatja egy bizonyos rendszeren belül értelmezve. (Dretske 1994. 25.)

Másfelől, vegyünk egy állapotot, ami szerez egy indikátor funkciót, de nem a rendszerből, amiből az állapot áll, hanem a típusból, amiből az állapotot vettük. Nem számít, hogy B szisztematikusán reprezentál (hogy micsoda, milyen a rendszer modellje, mit indikálna), és szert tesz (vagy kap) egy speciális, vagy eltérő, indikátor funkcióra. (...) funkciók (funkciók, amik függetlenül kijelölték vagy megszerezték az állapot típusok – valamilyen – szisztematikus funkcióját) szerzett indikátor funkciók (=funkciók_a). Az elvett állapotok indikátor funkciója (innen, reprezentációk_a) különböző lehet a szisztematikus funkcióktól (amiket reprezentálnak). (Dretske 1994. 13.)

A szisztematikus és szerzett indikátor funkció közötti különbség abban áll, hogy a dolgok rendszerét vagy egyéni megjelenését hivatott jellemezni, az indikátor funkció. A szisztematikus indikátor funkció mindig egy általánosabb leírást ad az adott reprezentációs rendszer működéséről, míg a szerzett egy adott tárgyon keresztül értelmezhető egy közös rendszeren belül. (Dretske 1994. 14.) Tehát mindegy, hogy egy adott x ponthoz milyen értéket

társítok, a szisztematikus indikátor funkciónak csak a rendszer váza a lényeg. A szerzett indikátor funkció pedig a rendszerben eltérő értéket és megjelenítést vesz alapul.

Az indikátor funkció, akár konvencionális, akár természetes, alá van rendelve a reprezentációnak és az információnak. A reprezentáció mellett az információszerzés is fontos a tudatosság meghatározásához. Dretske egy észleléseleméletet dolgozott ki, aminek az alapjait ismeretelméletileg határozta meg. Az észlelés aktusában felmerülő információ fontos szerepet játszik abban, hogy miképp határozzuk meg a tudatosságot. A tudatos tapasztalat „Conscious experience” című tanulmányában a tudatosság két fajtájának meghatározása az információfeldolgozástól is függ. A dologtudatosság és ténytudatosság alapjait az információfeldolgozás aktusa határozza meg.

Az indikátor funkció esetében is láthattuk, hogy a szisztematikus indikátor funkció általánosabb leírást adott a szerzett indikátor funkciónál. Az információfeldolgozás esetében is hasonló a rendszer felépítése. Képzeljük el, hogy egy zsúfolt parkolóban két ugyanolyan Opel Corsa áll egymás mellett, az egyik az enyém, a másik pedig Péteré. Ha a kocszi riasztója megszólal, akkor nem ugyanazt az információt közvetíti felém Péter kocsija, mint az enyém. A riasztó általánosan ugyanazt az információt hordozza mind a két autó esetében, de Dretske szerint az egy plusz tartalom, hogy melyik kocszi riasztója szólalt meg. Ha Péter autójának riasztója szólal meg, akkor számomra egy újabb környezetről kapott információ marad, ha az én autóm riasztója szólal meg, az számomra egy fókuszált információ lesz.

Dretske szerint ebből kifolyólag meg kell különböztetni a dekódolás *analóg* és *digitális* formáját. (Dretske 1981. 55)

Az analóg-digitális megkülönböztetés, általában annak a különbségnek a jele, hogy milyen úton hordozzák az információt, a változó tulajdonságok, nagyság, vagy mennyiség: idő, sebesség, hőmérséklet, nyomás, magasság, hangerő, súly, távolság, stb. A hagyományos otthoni hőmérők analóg szerkezetek: a higany változó magasságát reprezentálja változó hőmérsékleten. A karóra információt hordoz az időről analóg formában, de az ébresztőórák képesek konvertálni egy előre kiválasztott szeletét egy digitális formába. (Dretske 1981. 135)

Az analóg és digitális információfeldolgozási forma egy észlelési modellbe illeszkedik. A két feldolgozási forma hierarchikus kapcsolatot tart fent egymással. Bizonyos értelemben az egyik szerves része a másiknak, mert a digitális információfeldolgozás csak az analóg információfeldolgozási miatt lehetséges. Ez az egymásra épülő szerkezeti forma többször megjelenik a dretske-i rendszerben.

Az analóg információfeldolgozási esetén a reprezentációs rendszer a környezeti információk mindegyikével rendelkezik. (Dretske 1981. 137.) Ez azt jelenti, ha belépek egy szobába, akkor minden ott látható vagy tapasztalható eseménynek és tárgynak tudatában vagyok. Úgy lehetne egyszerűbben leírni, hogy a környezetről kapott tapasztalati információk minden esetben analóg formában jelentkeznek.

A digitális információfeldolgozás ezzel szemben egy fókuszált észleléshez vagy tapasztaláshoz köthető. (Dretske 1981. 137.) Ez azt jelenti, hogy csak a fókuszált tárgy vagy esemény az, aminek tudatában vagyok, minden más a háttérbe szorul. Ha bemegyek a szobába és körülnézek, látok az asztalon bögrét, könyveket és papírokat. Ha nem fókuszálok vagy adok prioritást egyik tárgynak sem az aktus során, akkor a megszerzett információk pusztán analóg formában adódnak a számomra. Ha viszont egy adott tárgynak kiemeltebb figyelmet fordítok, akkor az arról a tárgyról kapott információ már egy digitális információfeldolgozási formában adódik.

A digitális információfeldolgozás minden esetben információvesztéssel jár. (Dretske 1981. 137.) Ez amiatt következik be, hogy a digitális információfeldolgozási formát nem egy szenzorikus tapasztalattal egyesítve kapjuk meg, ahogy az analóg információfeldolgozási formát, hanem fogalmi apparátust igényel. Az információ vesztes a digitális információfeldolgozási forma esetében azt jelenti, hogy az addig felhalmozott analóg információk azon része, ami nem kapcsolódik az adott tárgyhoz, az eltűnik. Az analóg információfeldolgozási forma esetében viszont nem áll fent információ vesztes, épp ellenkezőleg információbővülés jellemzi. Azzal, hogy változik a környezet, újabb információk érkeznek az újonnan tapasztalt tárgyakról és eseményekről.

A tudatosság leírásához az indikátor funkció és az információfeldolgozás meghatározása nem elegendő, mert a tudatosság jóval összetettebb rendszerezést igényel. Ha a természetes reprezentációs rendszerekben felmerülő minden reprezentáció ugyanúgy lenne definiálva, akkor egyenértékű lenne minden reprezentáció. Dretske szerint fontos, hogy a természetes reprezentációs rendszeren belül megkülönböztessük a reprezentációk fajtáit, különben nem beszélhetnénk a tudatosságnak különböző szintjeiről. A macskám és én is érezzük a sült hús illatát, mind a kettőnknek van róla reprezentációja, de amíg én tisztában vagyok azzal, hogy az illat mit reprezentál, addig a macskám nem.

Dretske épp ezért azt javasolja, hogy különböztessük meg a reprezentáció két nagyobb fajtáját, melyek az elme és a tudatosság alappilléreit adják: a (1) szenzorikus és a (2) fogalmi reprezentációt. (Dretske 1994. 18.) Ez a kettő hierarchikus viszonyban áll egymással. A reprezentációs rendszereknél is megfigyelhető egyfajta hierarchia, hiszen konvencionális

rendszer csak akkor lehetséges, ha előtte van egy természetes rendszer. Jelen esetben egy jóval erősebb hierarchikus kötés jellemzi a reprezentáció fajtáit.

A reprezentáció mindkét fajtája természetes reprezentációs rendszer, viszont a fogalmi reprezentációs rendszer nem képzelhető el a szenzorikus nélkül. A fogalmi reprezentációs rendszernek szükséges és elégséges feltétele, hogy az adott alanynak képesnek kell lennie szenzorikus reprezentációra, aminek meg is kell előznie a fogalmi reprezentációt. (Dretske 1994. 19.) Dretske szerint a kettő tulajdonságai egyértelműen szétválaszthatók; minden amihez szükség van fogalmak használatára (ítéletek, hitek, gondolatok), azok a fogalmi reprezentáció alá esnek, minden más pedig a szenzorikus hatókörébe tartozik (tapasztalatok, érzések, érzelmek).

A fogalmi és szenzorikus reprezentációk az információfeldolgozás kapcsán felmerült tény-tudatosság és dolog-tudatossághoz kapcsolódnak. (Dretske 2000. 114-5) Ahhoz, hogy dologtudatosságról beszélhessünk szükség vagy egy analóg információs feldolgozási formára és egy vele együttműködő szenzorikus reprezentációs rendszerre. Ha mindez adott, akkor beszélhetünk teljes értékű dologtudatosságról. Ha viszont az észlelési aktus során az analóg információfeldolgozási formát felváltja egy digitális információfeldolgozási forma, ami egy fogalmi reprezentációs rendszerrel működik együtt, akkor ténytudatosság alakul ki.

A tudatosság és az információfeldolgozásának ez a módja már mutatja, hogy a reprezentációs tézis egy olyan pozíciót jelent, melyben a külvilág meghatározó szerephez jut. Dretske egyik nagy vállalkozása, hogy egy olyan reprezentációs elméletet dolgozzon ki, amely ebből a pozícióból képes megvédeni magát. A következőket írja a *Naturalizing the mind* című könyvében: „Az agy egy állapota csak akkor tapasztalat, ha egy bizonyos módon reprezentálja a világot, és az állapot reprezentálja a világot ezen a módon, vagy, ami az én célom, csak akkor ha van egy megfelelő információ hordozó funkciója.” (Dretske 1994. 12.) Szerinte egy tapasztalat alapú elmélet abban az esetben tartható, ha a tapasztalat közvetlenül adódik a számunkra, míg minden más külső tulajdonság viszont csak közvetve adódik. (Dretske 1994. 128.)

Egy reprezentáción alapuló externalista tapasztalatelméletnek el kell tudni számolni a tapasztalásban jelentkező sokféleséggel. Dretske úgy gondolja, hogy a fizikai hasonlatosság nem elég ahhoz, hogy ugyanolyan információval vagy tudással rendelkezünk egy adott tárgyról, mert a tudást meghatározza a tárgy minősége és a róla kialakult hit. A tárgy minősége objektív a reprezentációs tézisen belül, Dretske tehát úgy érti, mint a tapasztalat minőségét a tárgy tulajdonságával. (Dretske 1994. 65.) A qualia és a látás (look) nem csak az externalista reprezentáció elméletet támogatja, hanem segít meghatározni a tapasztalat hatókörét is. Egy

tárgyról való reprezentáció nem pusztán a reprezentációs rendszertől függ, vagy az információfeldolgozási formától, hanem az alanytól is.

Dretske a Putnam-féle ikerföld gondolkísérletet viszi tovább és abban a kontextusban próbál megoldást adni a problémára, hogy a fizikai hasonlóság vagy különbség független lehet-e a fenomenálistól. (Putnam 1975.) Eszerint ha én és Péter látunk egy követ, de nekem pirosnak, neki pedig zöldnek tűnik, de mind a ketten pirosnak hisszük, abból következik, hogy a dolgok képe másnak tűnik, anélkül, hogy mást látnánk. (Dretske 1994. 150.) Ahhoz, hogy egy tárgy külső tulajdonságai miatt milyennek tűnik nekem, ahhoz nem szükséges tudnom a hozzá kapcsolódó fogalmakat. Tudatában lehet egy piros kőnek attól, hogy nem tudom elmondani sem azt, hogy mi a pirosság, sem azt, hogy mi a kő.

Dretske ezért megkülönbözteti a látás két fajtáját, a (1) doxasztikust és a (2) fenomenálist. A két látásmód hasonló szerkezeti sajátosságokat mutat, mint az információfeldolgozásának két formája. Mind a doxasztikus, mind pedig a fenomenális látásmódot a hit határozza meg. Dretske nem egy gondolati-fogalmiságot,³ hanem egy hit-fogalmiságot⁴ képvisel. Tehát elsősorban a hittel rendelkezés tulajdonsága az egyik, ami megkülönbözteti a két látásmódot egymástól. A dretske-i értelemben egy tárgynak, vagy a tárgy megjelenésének a lényegi értelmét nevezzük doxasztikusnak.

Ha hiteket implikálunk mikor egy tárgyat nézünk, az Dretske szerint már egy doxasztikus értelemben vett látás:

Az ilyen megjelenésű ígék, doxasztikus értelemnek nevezem. Jelenti a "lát" értelmét ("megjelenik", "tűnik"), ami implikál valamit a személy hiteiről (vagy hit diszpozíciókról), aki látja F-et. Azt mondani, hogy k F-nek tűnik S-nek doxasztikus értelemben, annyi, mint azt mondani, hogy S hiszi, vagy hajlamos azt hinni, hogy, ha nem volt bizonyítéka k észlelés alapjáról, miszerint F az k. (Dretske 1996. 148.)

A fenomenális értelemben vett látás ellentéte tehát a doxasztikusnak. Egy megjelenés során különbözhetnek a dolgok doxasztikusan és fenomenálisan is. Ebből természetesen nem következik az, hogy azért mert valami az egyik módon különbözik, biztos, hogy a másik esetben is különbözni fog.

3 Gondolat-fogalmiság (thought conceptualism) azt kell érteni, hogy minden tudatosság létrejöttét egy gondolat határoz meg.

4 Hit-fogalmiság (belief conceptualism) pedig azt jelenti, ha a tudatosság létrejöttét egy hitre alapozva adjuk meg.

(...) a "megjelenés" fenomenális értelméről ("lát", "tűnik") (ami nem mindig tiszta), nyugodtan állíthatjuk (legalábbis ebben a kontextusban) hogy független a doxasztikustól. A k képes fenomenálisan látni, független a doxasztikus értelemről. Mert két embernek doxasztikusan látás nélkül is ugyanolyan két hasonló dolog (Dretske 1996. 148.)

A fenomenális és doxasztikus látásmód megkülönböztetése közelebb visz minket ahhoz, hogy megértsük a reprezentációs tézis által implikált tudatosságot. A fenomenális és a doxasztikus látásmód is tökéletesen beleillik az eddig tárgyalt struktúrába. Ahhoz, hogy doxasztikus látásmóddal rendelkezzen elég egy szenzorikus reprezentációs rendszer analóg információfeldolgozási rendszerrel, a fenomenális esetében pedig fogalmi reprezentációs rendszer szükséges egy digitális információfeldolgozási rendszerrel. Ez a rendszer világos és egyszerűen követhető, de nem mond semmit hibás reprezentációkról.

A nem helyesen reprezentáló reprezentációt hibás reprezentációnak nevezi Dretske. (Dretske 1994. 27.) A reprezentációk Dretske szerint kalibrálhatóak, hogy jobban megfeleljenek egy adott alany hiteinek és vágyainak, tehát képesek vagyunk azt finomítani. (Dretske 1994. 15.) A kalibráció segítségével a hibásan reprezentált tárgyat alakíthatjuk úgy, hogy helyes vagy legalábbis helyesebb reprezentációt kapjunk. A kalibrálhatóság azonban nem szünteti meg a hibás reprezentációkat. Egy tárgy tulajdonsága vagy megjelenése megtévesztheti az érzéki tapasztalatot, amiből így nem származhat veridikus reprezentáció.

Egy képet reprezentálhatok úgy, hogy a reprezentációm és a kép extenzionális tartalma megegyezik és úgyis, hogy nem. Ez nem csak az alanytól függ, hanem a tárgy tulajdonságától is. Egy képen felismerhetek egy alakot, úgyis hogy nincs rajta, ekkor hibás reprezentációm lesz az adott képről. Ezt Dretske a fekete ló példájával mutatja be. (Dretske 1994. 23.) Nem mindegy, hogy egy olyan képről beszélünk, amin fekete ló van, vagy egy fekete-ló képről.

(...) egy fekete ló kép ("fekete ló" tárgy itt egy kép a képről) és egy fekete-ló ("fekete-ló" egy kép leírása). Vannak képek fekete lovakról, amik nem reprezentálják a fekete lovat, mint egy fekete ló. Azok nem fekete-ló képek. Képzeld el egy fekete ló képét nagy távolságból. A kép úgy írja le a fekete lovat, mint egy pont a távolságban. Bármilyen lehet. Vagy képzeljünk el egy képet egy fekete lóról, ami barna tevének álcázza magát. (Dretske 1994. 24.)

A reprezentációs tézis kimondja, hogy különbséget kell tudnom tenni egy tényről való reprezentáció és egy reprezentációs tény között. A hibás reprezentáció létrejöhet mind a fekete-ló, mind pedig a fekete ló kép esetében. Így a példa helyesen rámutat arra, hogy egy reprezentációt mindig kontextusban kell kezelni függetlenül attól, hogy milyen

reprezentációról beszélünk. A kontextus minden esetben jelen van, de ettől még a reprezentációk nem reprezentálják magát kontextust. (Dretske 1994. 24.) Ahogy ebből látszik, a reprezentációknak pusztán két típusa van, a veridikus és a hibás reprezentáció. Veridikus reprezentáció csak egy esetben lehetséges, minden más eshetőség hibás reprezentációt eredményez. (Dretske 1994. 24.)

A tudatosság magasabb-szintű meghatározásához nem elég a szenzorikus és a fogalmi reprezentációs rendszer. Dretske szerint a magasabb kognitív funkciókat igénylő tudatosságot az introspekció és a metareprezentáció biztosítja. A reprezentációs elmélet szerint az introspekció alapja egy áthelyezett észlelés. (Dretske 1994. 41.) Ahogy Dretske fogalmaz: „Az elme reprezentációs elmélete, az introspekció az áthelyezett észlelés példája- a belső (mentális) tények tudása, a (fizikai) külső tudatosságon keresztül.” (Dretske 1994. 40.)

Az észlelési tények át vannak helyezve az észlelési tárgyról, egy az észlelési tárgyat figyelő külső tárgyra. Ez azt jelenti, hogy úgy szerzek az x tárgyról fogalmi reprezentációt, hogy szenzorikus reprezentációm egy másik y tárgyról van. Ha tehát azt vesszük, hogy S azt reprezentálja, hogy a az F . Tehát k -t mint F -et reprezentálok. Ha viszont nem látom k -t vagy ha látom is, nem kapok olyan információt tőle, amire szükségem van, viszont látok egy másik tárgyat, legyen ez h . Ez azt jelenti, hogy az észlelés áthelyeződik és létrejön k és h között, h -t mint G -t érzékelem, de k mint F -et látom. (Dretske 1994. 44.)

Vegyük azt a példát, hogy ráállok a mérlegre és megnézem, hogy mennyit mutat a kijelzője. Az információ, hogy hány kiló vagyok az egy fogalmi tudás, amit saját magamról szenzorikusan nem tudnék pontosan megállapítani. Hisz nem tudom, hogy eddig 55 kg voltam és felszedtem 2 kg-ot. Tehát a szenzorikus észlelésem magáról a mérlegről és annak mutatójáról van, nem pedig magáról a testemről, a mutató pedig 57-et mutat. Az a szenzorikus észlelés, ami explicite a súlyomat méri a mérlegé lesz, viszont a fogalmi tudás, miszerint 57 kg vagyok, a szenzorikus észlelésemnek köszönhető, mely a mérleg mutatójáról ad nekem információt.

Ha sorban megnézzük az eddig tárgyalt reprezentációkat, akkor az látható, hogy egyre nagyobb kognitív funkciókat követel meg a velük való rendelkezés. Az utolsó reprezentáció amit meg kell említeni, az a metareprezentáció. „A metareprezentáció egy olyan reprezentáció ami a reprezentáció reprezentációja.” (Dretske 1994. 43.) Ez a reprezentációként való reprezentálás azért jön létre, hogy leírja azt, miként jelenik meg számunkra egy reprezentáció. Más szavakkal a metareprezentáció egy olyan reprezentáció, amely egy reprezentációt, mint valami valamilyenként való reprezentálását reprezentálja.

Egy képet reprezentálhatok úgy, mint egy kép. Papírból van, x méretű és tetszőleges az alakja. Ez egy reprezentáció lesz egy másik reprezentációról, de nem úgy, mint valami valamilyenként való reprezentációja. Ha úgy reprezentálom a képet, hogy ott van Péter és éppen ezt és ezt csinálja, tehát ha úgy írom le, hogy ez egy kép Péterről, akkor azt a tárgyat már úgy reprezentálom, mint valami valamilyenként való reprezentációját. Ekkor beszélhetünk metareprezentációról.

Dretske az introspektív tudást a metareprezentáció egy fajtájaként gondolja el. (Dretske 1994. 43.) Szerinte nem mindenki rendelkezik metareprezentációs képességgel, s azok, akik nem rendelkeznek, azok híján vannak az introspektív tudásnak is. (Dretske 1994. 45.) Ilyenek például az állatok, a gyerekek vagy némely felnőtt ember is. Azért, mert egy alany képes a reprezentációra, vagy képes közvetíteni egy reprezentációt, az nem jelenti azt, hogy van introspektív tudása magáról a reprezentációról.

A Dretske által használt introspekciót nem lockeiánus értelemben kell érteni, és ahogy már tárgyaltam, attól is elhatárolódik, hogy azt egy armstrong-i vagy lycan-i terminológiában használja. A dretske-i értelemben vett introspekció egy közvetlen tudás az elméről, ez tehát egy olyan folyamat, ahogy tudáshoz jutunk, nem pedig egy belső monitorozás saját elménk működéséről. (Dretske 1994. 39.)

Az introspektív tudásnak több formája is van. Attól függ, hogy milyen formáról beszélünk, hogy az aktusban az introspekció mivel áll relációban. Ha az introspekció az áthelyezett észleléssel áll relációban, akkor az introspektív tudás a külső tárgyak tudatosságáról való mentális tény lesz. (Dretske 1994. 40.) Az introspektív tudás másik formája, mikor az introspekció a reprezentációval magával áll relációban, abból a már előzőleg tisztázott metareprezentáció lesz.

Az introspekció, a reprezentáció fajtái és az információfeldolgozás módja határozza meg, hogy hogyan tudjuk meghatározni a tudatosságot a dretske-i rendszerben. A rosenthal-i struktúrából is csak azokat a szakaszokat vette át Dretske, amely szakaszok megfeleltethetőek voltak az általa felállított rendszerben. A következő szakaszban bemutatom a rosenthal-i tudatosságfogalom alapjait, hogyan épül fel a magasabb-rendű gondolat elméletében a tudatosság. Az elemzésem csak az elmélet főbb részeit érinti és azokat, amik valamilyen kontextusban hozzájárulnak a dretske-i elmélet felépítéséhez.

3, A rosenthal-i tudatosságfogalom

Rosenthal előfeltevése, hogy a tudatosság alapja egy gondolat. A mentális állapotokat egy magasabb-rendű gondolat teszi tudatossá. A gondolatot Rosenthal általános értelemben használja, ez azt jelenti, hogy bármilyen propozicionális mentális állapotot érthetünk alatta.⁵ A gondolatok, hitek és vágyak propozicionális tartalmak vagyis mentális állapotok. Rosenthal szerint a propozicionális tartalmakat egyszerűen nevezhetjük intencionális tartalmaknak:

Propozicionális tartalom az egyszerűen intencionális tartalom. Az ilyen tartalmak feltehetőleg nem képesek önmagukban megjelenni, mióta csak egy mentális állapot konkrét karakterei vagy beszédaktusok. (...) Gondolatokat, úgy kell érteni, mint propozicionális tartalmakat, s mivel intrinzikus intencionalitások, így bármik lehetnek. (Rosenthal 2004. 94.)

A tudatosságnak vannak rendjei, beszélhetünk alacsonyabb -és magasabb-rendű tudatosságról. Az armstrong-i értelemben felfogott tudatosság rendjei az észlelésben vannak meghatározva (minimális tudatosság, észlelési tudatosság, introspektív tudatosság). Ha elfogadnánk az armstrong-i elméletet, akkor a tudatosság csak észlelési aktus révén jöhetne létre és nem is magyarázhatnánk mással. Ezen kívül az MRPE a tudatosság magasabb-rendjét az belső érzékkel határozza meg, ami egy erős internalizmusba⁶ visz minket. Rosenthal el akarja kerülni a tudatosság ennyire belső nézőpontból való meghatározását.

A rosenthal-i tudatosságfogalom alapja a [higher-order thought] magasabb-rendű gondolat.⁷ A magasabb-rendű gondolat elméletének⁸ az alapját úgy határozhatnánk meg, hogy minden mentális állapotot egy megfelelő magasabb-rendű gondolat tesz tudatossá. Rosenthal szerint: „(..)egy mentális állapot akkor és csak akkor tudatos, ha valaki valamilyen megfelelő módon tudatában van az állapotnak.” (Rosenthal 2000. 231.) Önmagában tehát nem beszélhetünk tudatos mentális állapotról, minden esetben szükséges egy MRG, ami az állapotot magát tudatossá teszi.

A mindennapi észlelésem során a környezetről kapott információ is csak akkor lesz tudatos, ha rendelkezem egy megfelelő MRG-vel, ami tudatossá teszi a tapasztalatot. A

5 A gondolatnak, mint terminusnak néha van általános értelme, amit bármely propozicionális mentális állapot esetén alkalmazni kell, a mentális attitűd figyelembe vétele nélkül. Ezen a konstrukción így különböző állapotokat is gondolatként kell számon tartani, mint a hitek, remények, vágyok, csodálkozások. (Rosenthal 1997. 742.)

6 Az internalizmust úgy lehetne röviden meghatározni, hogy a hiteink és mentális állapotaink nem függenek a külvilágtól.

7 Innentől a magasabb-rendű gondolatot MRG-nek jelölöm.

8 A magasabb-rendű gondolat elméletét MRGE-vel jelölöm.

tapasztalás során viszont nem mindig vagyok tudatában az érzékelt tárgyaknak, vagy a környezetemnek. Rosenthal szerint nem minden magasabb-rendű gondolatnak vagyunk a tudatában:

Ezt talán nehéz elfogadni; de ritkán vagyok tudatában ilyen MRG-nek. (...) Szóval az MRG önmagában nem lesz tudatos gondolat, hacsak nincs egy harmad-rendű gondolat a másod-rendű gondolatról. S ha a másod-rendű gondolat nem egy tudatos gondolat, nem leszünk a tudatában. (Rosenthal 1997. 742.)

A magasabb-rendű gondolat miatt vagyunk tudatosak, viszont ez nem jelenti azt, hogy minden magasabb-rendű gondolatnak a tudatában vagyunk. De nem csak a magasabb-rendű dolgok azok, amik észrevétlenek maradnak a tapasztalás során. A legtöbb emberrel előfordult már, hogy egy bizonyos testi érzésnek, gondolatnak vagy vágnak nem volt tudatában. Például, úgy is visszagondolhatok egy emlékre, hogy szándékosan próbálom előhozni, de olyan is előfordulhat, hogy egyszer csak azt veszem észre, hogy egy régi emlékről gondolkodom. Rosenthal szerint, tehát nem csak a magasabb-rendű gondolat jelenhet meg nem-tudatosként. A testi érzékelésnek is vannak olyan pillanatai, amiknek nem vagyunk a tudatában, ilyen lehet egy hétköznapi fejfájás vagy egyszerűen saját testünk érzékelése.⁹

A mentális állapotokról és a testi érzékelésről is mondhatjuk, hogy lehetnek nem-tudatosak. A kérdés Rosenthal szerint nem az, hogy vannak-e nem-tudatos mentális állapotaink, - mert ezt józan ésszel magunk is beláthatjuk, – hanem az, hogy miben áll a mentális állapotok tudatossága.

Minden mentális állapotot egy teremtményhez tulajdonítunk, függetlenül attól, hogy tudatos vagy nem-tudatos mentális állapotról beszélünk. Ha egy élőlény ébren van és képes érzékelni a környezetét, akkor már tulajdoníthatunk neki tudatosságot. Ezt a tudatosságot nevezi Rosenthal teremtmény-tudatosságnak. Ahhoz, hogy beszélhessünk mentális állapotokról, szükségünk van egy teremtmény-tudatosság feltételezéséhez.

Ha feltételezzük, hogy nem minden mentális állapot tudatos, akkor tudnunk kell, hogy miben különböznek a tudatos állapotok a nem-tudatosaktól. Még ha minden mentális állapot tudatos is, megkérdezhetjük, hogy miben áll a tudatosságuk. Ezt a kérdést nevezhetjük az állapot-tudatosság kérdésének. (Rosenthal 1997. 730.)

9 A tudatalatti észlelés és perifériás látás emlékeztet minket, hogy az észlelési érzetek képesek anélkül megjelenni, hogy tudatosak lennének számunkra. Vitatható, de a még a testi érzetek is, mint a fájdalom is, képes néha megjelenni teljesen észrevétlenül, és létezni anélkül, hogy tudatában lennénk. (Rosenthal 1997. 731.)

A mentális állapotok tudatosságának a tárgyalása Rosenthal szerint egy másik kérdés alá tartozik. Az állapot-tudatosság foglalkozik a tudatos mentális állapotokkal és azok felépítésével. Az állapot-tudatosság és a teremtmény-tudatosság tulajdonságaik révén különböznek egymástól. A teremtmény rendelkezik vagy rendelkezhet a mentális állapotokkal. Ez egy egyirányú rendelkezés. A mentális állapotoknak így más tulajdonsággal kell rendelkezniük, mint a teremtménynek. Ha a teremtmény-tudatosság feladata leírni, hogy miben áll egy teremtmény tudatossága, akkor az állapot-tudatosság feladata leírni, hogy miben áll egy mentális állapot tudatossága. (Rosenthal 1997. 731.)

A teremtmény-tudatosság és az állapot-tudatosság általánosabban határozza meg a tudatosságot. Az általános feltételekre kérdez rá, hogy milyen feltételek mellett tudatos egy lény és milyen feltételek mellett tudatos egy mentális állapot. A tudatosságot viszont nem csak ezzel a két formával lehet megragadni. A tudatosságot egy tranzitív princípium segítségével kell elgondolni, ez a princípium pedig maga a magasabb-rendű gondolat elmélete.

Tranzitíven tudatos egy teremtmény, ha egy magasabb-rendű gondolat irányul rá. Ha valaminek a tudatában vagyok, vagyis a figyelmem egy adott dologra irányul, akkor azt nevezhetjük tranzitív tudatosságnak. A tudatosságot viszont nem csak teremtményekre értjük, hanem a mentális állapotokra is. Rosenthal a mentális állapotokra az intranzitív tudatosságot használja. Az intranzitív tudatosság ennek a tudatos ráirányulásnak a hiánya lenne. Az intranzitív tudatosság így abban az esetben lesz tudatos, ha egy magasabb-rendű gondolat ráirányul. Abban az esetben mikor ez megtörténik, az intranzitív tudatosságból tranzitív tudatosság lesz. Tehát egy mentális állapot egész addig intranzitív míg egy magasabb-rendű gondolat tranzitív tudatossággá nem változtatja.

A mentális állapotokat nevezhetjük intranzitívnek egy másik módon is, mégpedig ha az adott mentális állapotnak nem-inferenciálisan és nem-megfigyeltten vagyok a tudatában. Ha én dühös vagyok, de nem tudok arról, hogy ilyen állapotban lennék, Péter viszont odajön és mondja, hogy a viselkedésem azt tükrözi, hogy dühös vagyok. Ha megbízom az ítéletében és elfogadom, de ettől még tudatosan nem tapasztalom magamon, hogy dühös lennék. (Rosenthal 1997. 737.) Rosenthal szerint, ilyen esetekben a mentális állapotot nevezhetjük intranzitíven tudatosnak. Az intranzitív tudatosságnak ez a fajtája ritkábban fordul elő.

A tudatosság a MRG elmélet esetében az alacsonyabb-rendű tapasztalatokból és a magasabb-rendű gondolatokból állnak. Az alacsonyabb-rendű tapasztalat alatt elsősorban szenzorikus észlelést kell érteni. Minden olyan aktus, ami a külvilágról ad valamilyen információt az alanynak, azt ebbe a kategóriába soroljuk. Minden ilyen szenzorikus

tapasztalat lehet tudatos, abban az esetben, ha ehhez hozzájárul egy magasabb-rendű gondolat. A magasabb-rendű gondolat viszont ebben az esetben kétértelművé válik. Ha a magasabb-rendű gondolat teszi tudatossá a szenzorikus tapasztalatot és a mentális állapotokat is, akkor felmerülhet a kérdés, hogy ugyanaz az MRG teszi-e tudatossá mind a kettőt.

	Világra vonatkozott tudatos mentális állapotok	Introspekcio
Harmadik rend		Nem-tudatos MRG
Második rend	Nem-tudatos MRG	Tudatos MRG
Első rend	Világra-vonatkozó tudatos mentális állapot	Mentális állapot
	*Valaki tudatos figyelme a külvilágra irányul.	*Valaki tudatos figyelme a saját mentális állapotára

1. ábra A magasabb-rendű gondolat tudatosságának felépítése (Gennaro 2012. 32.)

A válasz az, hogy nem. A magasabb-rendű gondolatnak nem csak egy fajtája van. Ha csak egyféle MRG-ről beszélünk, akkor nem tudnánk különbséget tenni, a között, ahogy valaki egy tárgyat észlel, attól, hogy egy gondolatról introspektál. A magasabb-rendű gondolatnak két fajtája van, az egyik a tudatos, a másik pedig a nem-tudatos. A tudatos és nem-tudatos MRG között is van hierarchia, ahhoz, hogy létrejöhessen egy tudatos MRG lennie kell előtte egy nem-tudatosnak.

A magasabb-rendű gondolat esetében tehát megkülönböztet referáló és releváns magasabb-rendű gondolatot. A referáló magasabb-rendű gondolat alatt minden esetben egy nem-tudatos MRG-t kell érteni. Ez az a gondolat, ami az alacsonyabb-rendű tapasztalatokat tudatosság teszi, tehát minden tudatos tapasztalati aktus velejárója egy referáló MRG. A referáló MRG viszont nem csak a szenzorikus állapotoknak nyújt alapot, hanem minden releváns MRG-hez is szükséges. (Rosenthal 1991. 32.)

A releváns magasabb-rendű gondolat teszi lehetővé, hogy mentális állapotokról beszélhessünk. A releváns MRG-vel való rendelkezéshez szükséges, hogy az alany birtokában legyen olyan kognitív képességeknek, melyekkel képes fogalmakkal operálni. Rosenthal azt nem mondja, hogy ezeknek feltétlenül egy magas színvonalon kell állnia, a lényeg, hogy meg kell lennie egy alapnak, ami lehetővé teszi a mentális állapotok felismerését. „A releváns magasabb-rendű gondolatok nem követelnek meg gazdag fogalmiságot vagy szintaktikai struktúrát.” (Rosenthal 1991. 34.)

Rosenthal szerint, rendelkezhetünk független releváns MRG-vel: „A független magasabb-rendű gondolatoknak muszáj érvényesnek lenni, mióta az intencionális állapotok a több mentális attitűddel együtt képesek bármi nélkül tudatosak lenni.” (Rosenthal 1991. 32.) A tranzitív princípium miatt szinte minden tudatossághoz szükség van egy MRG-re, kivéve a már említett intranszitiv tudatosságot, aminek valójában nem vagyok a tudatában. A releváns MRG miatt lehetséges, hogy tudatos mentális állapotokról beszéljünk. A tudatos mentális állapot és a releváns MRG kapcsolata egy magasabb tudatossághoz vezet. A releváns magasabb-rendű gondolat által létrehozott tudatosság esetében létrejön az introspekció:

Szóval, ha ezeknek a magasabb-rendű gondolatoknak tudatosnak kell lenni, segítségül hívhatjuk őket, hogy megmagyarázzuk az introspektív tudatosságot. Csak akkor mikor introspektíven tudatában vagyunk egy mentális állapotnak, akkor tudatában vagyunk a magasabb-rendű gondolatainknak. De a magasabb-rendű gondolatok nem automatikusan tudatosak, mint a többi mentális állapot. (Rosenthal 2004. 28.)

Az introspekciót Rosenthal esetében is folyamatként kell meghatározni, de nem hasonlít a Lycan-féle belső monitorozáshoz. (Lycan 1995. 72.) A lycan-i introspekció esetében egy belső magasabb-rendű észlelés szolgál információkkal a saját mentális állapotainkról. Rosenthal szerint, az introspekciót nem foghatjuk fel észlelési aktusként. Az „introspekció nem a mentális állapotaink észlelése, hanem egy gondolat róluk.” (Rosenthal 2004. 107.) Az észlelési aktus azt feltételezné Rosenthal szerint, hogy az introspekció fizikai dolgokat ragad meg. Az introspekciós folyamat nem vonatkozik a fizikai tárgyra, csak a mentális állapotokról mond nekünk valamit. Ez a folyamat egy gondolattal ragadja meg a mentális

állapotokat, nem pedig egy észlelési aktussal. Az introspekció tehát, hozzáférést ad a mentális állapotainkhoz.

Rosenthal szerint, az introspekció egy tudatos magasabb-rendű gondolat esetén jöhet csak létre. Egy állapot csak akkor lehet introspektív, ha arról az állapotról van egy releváns MRG-m.

Egy állapot csak akkor introspektíven tudatos, mikor valaki tudatában van annak egy egy figyelmes, megfontolt, fókuszált módon, míg egy állapot nem-introspektíven tudatos, mikor viszonylag lazán, zavarosan, figyelmetlenül van valaki a tudatában. (Rosenthal 2004. 107.)

Introspekció csak akkor jön létre, ha tudatában vagyunk annak az állapotnak és annak a gondolatnak, ami az állapotot tudatossá tette. Az introspekció tartalma a mentális állapotok tulajdonságaira korlátozódik, mivel egy reflektív gondolat a tárgya.

Rosenthal az összes többi tudatosságot gyakorlatilag nem-introspektív tudatosságnak nevezi. Minden olyan eddig tárgyalt tudatosság a nem-introspektív kategóriába sorolandó, aminek csak pillanatig vagyunk a tudatában, vagy nincs egy releváns MRG-m arról a referáló MRG-ről, ami az aktust tudatossá tette.

Az introspekciónak Rosenthal szerint, fel kell hagynia azzal a régi nézettel, hogy episztemikusan privilegizálnak tekinthessük. Rosenthal nem azt tagadja, hogy a mentális állapotainkkal ugyanúgy tud rendelkezni egy harmadik személy, ahogy mi. Hanem, hogy a saját mentális állapotainkról éppen annyira vagyunk bizonyosak, mint ahogy egy harmadik személy mentális állapotairól.

Az introspekció sem kevésbé esendő és alanya a korrekciónak, mint egy harmadik-személyű megfigyelés. Nincs lehetőség arra, hogy meghatározzuk egy szubatomikus részecskének a létezését és viselkedését függetlenül a kiegyensúlyozott megfigyeléstől és az elméleti következtetéstől. Szóval nem tudjuk meghatározni, hogy egy személynek mely mentális állapotai kiegyensúlyozottak a harmadik-személyű bizonyossággal. (Rosenthal 2004. 104.)

Rosenthal szerint, egy harmadik személy képes számot adni a mentális állapotainkról azzal, hogy megfigyeli a viselkedésünket. A mentális állapotainkkal csak mi rendelkezünk, de ez nem jelenti azt, hogy azok a mentális állapotok, amikkel rendelkezhetünk, minden esetben eltérnének egymástól. Az intencionális állapotok, gondolatok, vágyak és érzések, amik introspektív mentális állapotok lehetnek alapjaikban nem különböznek. Ha Péter és én is megeszünk egy szelet citromot, akkor mind a kettőnk érezni fogja, hogy a citrom savanyú ízt

hagy a szánkban. Azok a helyzetek, amiket leírhatunk a viselkedésünkben és a külvilágból ismert tényekből, lehetővé teszik, hogy a mentális állapotokat csak bizonyos szinten tekintsük privátnak.¹⁰

Az introspekciónak úgy határozzuk meg, hogy az a tudatosság, mikor a saját mentális állapotaimnak vagyok a tudatában. Ha rendelkezem egy magasabb-rendű gondolattal egy adott eseményről, akkor az arról kialakult mentális állapotomnak introspektív leszek a tudatában. Ebből viszont az következik, hogy nem csak annak vagyok a tudatában, amire a tapasztalás vonatkozik, hanem maga a tapasztalat is tranzitív lesz. Rosenthal elméletét követve, ha a szobában érzem, hogy odaégett a hús a sütőben, akkor nem csak annak vagyok a tudatában, hogy odaégett a hús, hanem magának a tapasztalatnak is.

Az introspekciónak egy ember tudatossága saját mentális állapotairól, egy figyelmes, reflektív és szándékos módon. Mikor valaki tudatosan néz egy piros paradicsomot, akkor tudatában van a paradicsomnak. Mióta a tapasztalat is közrejátszik az észlelésben, a paradicsom tudatos tapasztalata esetén, tudatában van magának a tapasztalatnak is. Bár általában a tapasztalat tudatossága gyorsan megszökik az ember figyelme elől, mikor az figyelmetlen. természetes, hogy a paradicsom és nem a tapasztalat képes felkelteni valaki figyelmét. (Rosenthal 2004. 119.)

Rosenthal álláspontja a tapasztalat tudatosságáról nehezen elfogadható. Azt nehéz lenne vitatni, hogy nincs tudásom arról, ahogy tapasztalok. Tudjuk hogyan működnek az érzékszerveink és azt is tudjuk mikor látunk, hallunk, vagy érzünk valamit. Viszont a tapasztalásról magáról tudatosságot nehéz tudatosságot feltételezni. Az introspekciónak három tudatossági fokból épül fel:

Elsőként egy referáló MRG-re van szükség, ami tudatosság teszi magát az aktust. Erre egy releváns, vagyis tudatos MRG jön, ami tudatossá teszi a mentális állapotot és megalapozza az introspekciónak. A releváns MRG-nek ezen felül egy fókuszált gondolatnak kell lennie, mert különben csak egy nem-introspektív tudatosságról beszélhetünk. Ha az introspekciónak esetében nem csak a mentális állapot lesz tudatos, hanem maga a tapasztalat is, akkor a tapasztalatot magát egy másik MRG-nek kell tudatosság tennie.

Rosenthal rendszerét figyelembe véve egyik magasabb-rendű gondolat sem teheti tudatossá magát a tapasztalatot. Egy tudatos, vagy releváns MRG esetén képesnek kellene lennünk beszélni arról, hogy van tudatunk magáról a tapasztalásról, vagyis a tapasztalásról

¹⁰ Képzeld el, hogy te és én ugyanabban a szobában vagyok, és te nem hallasz és látsz engem, és nem érzékel semmilyen más módon. Mégis, ha rájössz, hogy én ott vagyok és van egy gondolatod erről, akkor tudatában vagy nekem. Az MRG-k pontosan úgy reprezentálják a tárgyat, ahogy azok jelen vannak, mivel úgy reprezentálnak valamit, mint egy adott mentális állapotot. (Rosenthal 2004. 117.)

való tudat egy mentális állapot lenne. A nem-tudatos, vagy referáló MRG esetén sem áll fenn a tapasztalat tudatosságának lehetősége. A referáló MRG a külvilágból kapott információk tudatosságáért felel. Így a tapasztalást magát nem képes tudatossá tenni. Ha viszont egyik magasabb-rendű gondolat sem képes ellátni a feladatot, akkor a tapasztalás tudatossága ilyen formán nem illeszkedik bele a rosenthal-i elméletbe.

Ez nem azt jelenti, hogy a tapasztalás nem tudatos, hanem azt, hogy nem lehetünk tranzitíven tudatában. A tapasztalás tudatos, a tapasztalat maga viszont nem. Tudatában lehetünk annak, hogy képesek vagyunk tapasztalni és elkülöníteni a tapasztalás formáit egymástól. Tranzitíven viszont sosem lehetek tudatában magának a tapasztalatnak. Ha kinyitom a hűtőt és látom, hogy két sör van benne, akkor tudatában vagyok a söröknek, annak köszönhetően, hogy észlelem őket. Az észlelésnek magának viszont nem leszek a tudatában.

Ezek után a dretske-i tudatosság felépítését vizsgálom meg, azon pontok alapján, amiket ebben a szakaszban is érintettem.

4, A dretske-i tudatosságfogalom

Dretske munkáiban nem fordított túl nagy figyelmet arra, hogy expliciten kifejtse a tudatosságról szóló elméletét. A tudatosság fogalmának alapjait a magasabb-rendű elméletekből vette át. Ezek a magasabb-rendű elméletek a már tárgyalt rosenthal-i magasabb-rendű gondolat elmélete és az armstrong-i magasabb-rendű észlelés elmélete.

Dretske a tudatosság alapjait az észlelés és az információfeldolgozásból származó reprezentációra alapozva határozta meg. A tudatosságot észlelés centrikusan határozta meg, épp, ahogy az armstrong-i rendszer is teszi. Dretske a „Conscious experience” című tanulmányában amellet érvel, hogy minden észlelésből származó információnak a tudatában vagyunk. (Dretske 2004) Ez megfeleltethető a magasabb-rendű észlelés elméletében az észlelési tudatosságnak. Egy adott alany tudatos, ha ébren van és észleli a környezetét. Az észlelésből származó információk már tudatosak az analóg információfeldolgozás során, így nem kell feltétlenül fókuszált észleléssel rendelkezni ahhoz, hogy tudatosnak tekinthessünk egy alanyt.

Armstrong elmélete az introspekciót is észlelés alapján határozza meg. Nála a belső monitorzás felelős azért, hogy magasabb-rendű tudatosságot tulajdoníthassunk egy alanyak. Ha Dretske megtartaná ezt a fajta felépítést, nem tudna elszámolni azzal a ténnyel, hogy a mentális állapotok lehetnek nem-tudatosak is. Az észlelés armstrong-i formában való meghatározása internalizmusba viszi az elméletet, Dretske azonban egy szigorúbb külvilágra

való vonatkozással akarja összekötni elméletét. Szerinte a mentális állapotok tudatosságát a külvilág tényeiből tudjuk meghatározni.

Rosenthaléhoz hasonlóan Dretske rendszere is arra próbál választ adni, hogy mi teszi tudatossá a mentális állapotokat, így saját rendszerének alapjai is hasonlítanak a Rosenthal-féle felépítéshez. A rosenthal-i rendszer esetében megkülönböztettük a tudatosságnak két fajtáját, az egyik a teremtmény-tudatosság volt, amit a teremtményeknek tulajdonítunk, a másik pedig az állapot-tudatosság, amit a mentális állapotoknak tulajdonítunk.

A dretske-i rendszerben is meg kell különböztetni a tudatosságnak ezt a két fajtáját, ahhoz, hogy el tudjon számolni a mentális állapotok tudatosságával. Ahhoz pedig, hogy a tapasztalatból származó minden információt tudatosnak nevezhessen, szüksége van egy alanyra, ami képes az észlelésre. A teremtmény-tudatosság és az állapot-tudatosság különbözik egymástól, mert a mentális állapotok tulajdonságai nem egyeznek a teremtmény-tudatosság tulajdonságaival. Az állapot-tudatosság feltétele is ugyanaz, mint a rosenthal-i rendszerben, miszerint állapot-tudatosság csak egy lénynak tulajdonítható. A Teremtmény-tudatosság alatt Dretske is ugyanazt érti, mint Rosenthal, vagyis olyan lény tudatosságát, aki ébren van és képes érzékelni a környezetét.

A rosenthal-i és a dretske-i teremtmény-tudatosság ott tér el egymástól, hogy míg az első esetében a tudatosság szükséges feltétele egy magasabb-rendű gondolat, addig az utóbbi rendszerben ilyenre nincs szükség. Dretske esetében a teremtmény-tudatosság szükséges feltétele pusztán az észlelés. Minden olyan lény rendelkezik teremtmény-tudatossággal, ami ébren van és képes érzékelni a környezetét. (Dretske 1994. 105.)

Az állapot-tudatosság a dretske-i rendszer esetében ugyanúgy az észlelés köré épül fel, ahogy a teremtmény-tudatosság. Állapot-tudatosság alatt nem csak mentális állapotokat ért, az állapot általánosabb meghatározást kap: állapot minden helyzet, tény, vagy esemény aminek a tudatában lehet egy adott alany. (Dretske 2000. 121.) Ha én hallom Pétert gitározni, az egy tény, aminek a tudatában vagyok.

Az állapot-tudatosság, így nem pusztán egy tudatos mentális állapottal való rendelkezés lesz, hanem egy észlelési aktussal bővített mentális állapot. A külvilág dolgai, és az azokról kialakult tények határozzák meg a mentális állapotok tudatosságát. Dretske szerint a mentális állapotokat az határozza meg, amiket észlelek, és az észleltekről kialakult hiteim:

Azzal folytatom, hogy referálok a tudatos állapotokra, úgy hogy kapcsolatba hozom a dolgok tudatosságával (hallani Clyde-ot játszani a zongorán) mint tapasztalatot, és a tényeink tudatosságával (hogy ő az aki játszik az zongorán) mint hitet. Úgy gondolom, ez egy meglehetősen általános használata. (Dretske 2000. 123)

A dolgokról való tudatosság viszont különbözni fog a tényekről való tudatosságától. Egy gitárról való észlelési tapasztalat különbözik attól a tapasztalattól, mikor hallom, hogy Péter játszik a gitáron. Ezért – mint korábban már mondtam –, a dretske-i rendszerben meg kell különböztetünk a dolog-tudatosságot, a tény-tudatosságtól. A dolog-tudatosság nem több, mint a tapasztalat egy adott tárgyról, ezért a dolog-tudatosság szükséges és elégséges feltétele egy tapasztalati aktus. Egy fa látványa dolog-tudatos, nem kell tudnom semmit arról a dologról, aminek a tudatában vagyok, elég tapasztalnom azt.

Szembeesítve a dolog-tudatosságunkat (x) a tény-tudatosságunkkal (P), úgy gondolom meg kell különböztetni az egyedi (térbeli) tárgyakat, az (időbeli) eseményektől, egyrészt a tények, másrészt pedig maguk a dolgok miatt. Clyde (egy fizikai tárgy), a zongorája (másik tárgy), és Clyde a zongoráján játszik (egy esemény) mindegyik dologra azt a szót használom, hogy "dolog"; az, hogy ő játszik a zongoráján, az egy tény. (Dretske 2000. 115.)

Dolog-tudatosság esetén nem is tudhatok az adott tárgyról semmit. Dolog-tudatosság épp ezért, a teremtmény-tudatosság alapja.

A tény-tudatosság nem pusztán észlelési aktusból épül fel. A tény-tudatosság szükséges feltétele a dolog-tudatosság; mert anélkül, hogy érzékelném a környezetem, nem beszélhetek tény-tudatosságról. A tény-tudatosságot az arról kialakult hitem teszi tudatossá. A hit egy propozicionális attitűd, ahogy a gondolat vagy a vágy, és mint minden más propozicionális attitűd, a hit is fogalommal terhelt.¹¹ Tény-tudatossággal való rendelkezés csak akkor lehetséges, ha az adott alany képes fogalmakkal operálni. Minden, ami nem írható le pusztán szenzorikus tapasztalatként, az a tény-tudatosság hatókörébe esik.

A tényekkel fejezünk ki igaz állításokat a dolgokról. A tény-tudatosságot úgy írjuk le, hogy egy faktív kiegészítőt, egy záradékot használunk az ige után. A dolog-tudatosságot úgy írjuk le, hogy egy konkrét főnevet vagy kifejezést használunk, mint az ige tárgyát. Tudatában vagyok Clydenak, a zongorájának, és annak, hogy Clyde a zongoráján játszik (dolgok); és annak is tudatában vagyunk, hogy ő az, aki a zongoráján játszik (egy tény). (Dretske 2000. 115.)

A tény-tudatosság tehát összetett tudatosság, ami csak akkor jön létre, ha az adott alany tudatában van a dolgoknak és azokról képes kijelentéseket tenni. Egy eseménynek a tudatában lenni még nem jelenti azt, hogy tény-tudatosan vagyunk tudatában. Egy egér tudatában lehet annak, hogy valaki játszik a gitáron, mert tudatában lenni annak, hogy valaki

¹¹ A Rosenthal-féle magasabb-rendű gondolat nem felel meg teljesen ennek a kritériumnak, mert a nem-tudatos magasabb-rendű gondolathoz nem társul fogalmai apparátus.

gitározik nem vonja maga után, hogy tudjuk is, hogy az egy gitár és hogy ki játszik rajta. Így ez pusztán dolog-tudatosságnak minősül.

Dretske által felállított tény- és dolog-tudatosság beleütközhet abba a problémába, hogy nem tud mit kezdeni az absztrakt entitásokkal mint reprezentációs tárgyakkal. Ha a tény- és dolog-tudatosságot úgy határozzuk meg, mint amelynek részét képezi a valós tárgyak észlelete, akkor látszólag nem tud elszámolni olyan esetekkel mikor absztrakt entitásról beszélünk, mint (1) a hallucináció; de azok az esetek is problémát jelentenek, mikor (2) magáról a tárgyról semmilyen tapasztalatom nincs.

A (1) hallucinációban megjelenő tárgy alatt, olyan entitást értünk, amit nem tudunk megragadni a valós világban. Dretske rendszerében nem így kell érteni a hallucinációt. Elutasítja azt az álláspontot, hogy a dolgok a fejben lennének. Minden velünk kapcsolatos dolgot meg kell tudnunk ragadni úgy, hogy nem vonatkoztatunk el teljesen a valóságtól, vagy a külvilágtól.

A hallucináció kapcsán felmerülő problémákat úgy magyarázza meg, hogy azt valamelyest a külvilágra vonatkoztatja. Ha Péter és én a szobában ülünk, s Péter egy almát lát az asztalon, az alma viszont nincs ott, Péter csak képzelet, hogy látja. Péter tapasztalata tudatos, azt gondolja igaz hite van arról, hogy a szeme előtt lévő alma a valóságban is létezik. Dretske szerint, a hallucinációk esetében is ugyanazt a tudatossági felépítést kell alkalmazni, mintha valós tapasztalásról beszélnénk. A struktúra alapja a reprezentációs tézis, azt mondja ki: hogy minden tapasztalat reprezentációs tényeken alapul, így a valós tapasztalat esetében sem magát az almát tapasztaljuk, a tudatosság reprezentációs szinten történik. Amit Péter az alma észlelésekor tapasztal, az tény-tudatosság, ami tulajdonság-tudatosságokból épül fel.

A tökőkről való hallucinációt nem úgy kell érteni, mint narancssárga tökformájú tárgyak tudatát. Inkább úgy kell érteni, mint a tulajdonságok fajtáját, egy P-tudatosságot, amihez általában o-tudatosság társul. A Tulajdonság-tudatosságnak (P-tudatosság) dolog-tudatosság nélkül (*p*-tudatosság) ez a pár tulajdonsága, lehet furcsa néhány olvasónak. Valóban képesek vagyunk tudatában lenni az univerzáléknak? Igen, tudunk, és igen, néha tudatában vagyunk. Jól dokumentáltak az agyi folyamatok vizuális információi az elkülönített agykérgi területeken. (Dretske 2000. 163.)

Azokban az esetekben, mikor a tapasztalat tárgya nem valós, a tapasztalat tudatosságának alapját, a valós tapasztalatokból származó tulajdonságok adják. Péter tapasztalata egész addig valós marad számára, míg meg nem győződik arról, hogy az általa látott tárgy valójában nincs jelen. Ha Péter megpróbálja megfogni az almát, de nem sikerül, megbizonyosodhat róla, hogy az egy hamis kép volt, és az alma valójában nem létezett. Addig

a pontig viszont semmi nem különböztette meg az általa látott almát, egy valós alma látványától.

A másik probléma (2) akkor léphet fel, ha a dolog ugyan valós, de nem vagyunk képesek érzékelni azt. Például, ha eldugult a lefolyó, azt nem tudom pontosan, mi okozza a dugulást, csak azzal vagyok tisztában, hogy valami akadályozza a vizet abban, hogy folyjon. Dretske úgy gondolja, hogy az ilyen problémák esetében elég, ha tudatában vagyok a problémának. Ennek a problémának az esetében nyelvi eszközökkel dolgozik. Ha valaminek a tudatában vagyok, azt egy igével fejezem ki, amit egy főnév követ. Az absztrakt főnevek azok, amik ennek a problémának a megoldását nyújtják. A megkülönböztetések, a számok, és maga a probléma is ilyen absztrakt főnevek. (Dretske 2000. 118.)

Ha tudatában vagyok A és B különbségének, nem kell feltétlen látnom A-t vagy B-t ahhoz, hogy tudatában legyek A-nak vagy B-nek. Elég ha tudatában vagyok magának a különbségnek, mert a különbség már magában foglalja A-t és B-t. Mind a két probléma esetében meg tudjuk adni, hogy miért tudatos az alany, anélkül, hogy valójában feltételeznénk absztrakt entitások létezését.

Dretske számára azért fontos, hogy megfelelően le tudjon számolni azzal a feltevessel, hogy az absztrakt entitásokat saját jogukon létezőnek tekintse, mert a tudatosság naturalizálása csak akkor lehetséges, ha a fejünkben nincs semmi. Minden reprezentáció a testünk vagy a külvilág által van generálva.

A dretske-i állapot-tudatosság így más elemekből épül fel, mint ahogy azt Rosenthal-nál láttuk. Tudatosnak egy mentális állapotot nem csak amiatt nevezek, mert van egy teremtmény, akinek tulajdonítom, szükség van egy tapasztalati aktusra is. Rosenthal a mentális állapotok tudatosságát a tranzitív princípiummal kötötte össze: miszerint egy mentális állapot, akkor tudatos, ha arra hat egy tranzitív tudatosság, vagyis egy tudatos magasabb-rendű gondolat. Dretske által nem elfogadható a tranzitív tudatosság ebben a formában, mert akkor feltételezné, hogy minden újabb esetben egy magasabb-rendű gondolat tenné tudatossá a mentális állapotot.

Az állapot-tudatosságot másképpen tudjuk megadni a dretske-i rendszerben, mint Rosenthal-nál. Nem lehetek úgy tudatában egy mentális állapotnak, hogy azt egy reflexív gondolat teszi tudatossá. Ha ez lehetséges lenne, akkor könnyen regresszusban találnánk magunkat:

Az első ellenvetések, amik minden magasabb-rendű elméletre vonatkoznak, az a körben forgás, ami végtelen regresszushoz vezet. Például, úgy tűnhet, hogy a MRG elmélet körben forgást eredményez, ha MRG

terminológia szerint határozzuk meg a tudatosságot. Úgy tűnik, hogy a végtelen regresszust az eredményezi, hogy minden mentális állapottal együtt kell járnia egy MRG-nek, aminek viszont, szintén együtt kell járnia egy másik MRG-vel, és így a végtelenségig. (Gennaro 2004. 5.)

Dretske szerint, a mentális állapotok tudatosságát nem különíthetjük el a külvilágtól, így minden mentális állapot tudatosságához hozzájárul valami a környezetből, vagyis az észlelési aktusból. „Tapasztalatok és hitek tudatosak, de nem azért mert tudatában vagy nekik, hanem hogy úgy mondjam tudatos vagy velük.” (Dretske 2000. p. 135)

Dretske úgy gondolja, hogy valójában nem lehetünk tudatában a mentális állapotainak. A mentális állapotaink tudatosak, viszont magának az állapotnak nem vagyunk a tudatában. Az állapot-tudatosság a tapasztalat által határozható meg. Nem azért van tudatos mentális állapotom, mert van arról egy reflexív gondolatom. A tudatos mentális állapot pusztán a tapasztalati aktus és a hiteimnek köszönhetően lesz tudatos. Mikor Dretske azt mondja, hogy a mentális állapot tudatossága a tapasztalat miatt lehetséges, azalatt azt érti, hogy a tudatosság alá van rendelve a tapasztalatnak. A mentális állapotokat természetes reprezentációknak tartja, amik megjelenhetnek egy szisztematikus-reprezentációként (reprezentáció_s), akkor, ha tapasztalatról beszélünk, de megjelenhet szerzett-reprezentációként is (reprezentáció_a), akkor, ha gondolatról beszélünk. (Dretske 1994. 104.)

A mentális állapotok esetében felmerülő szisztematikus reprezentáció és a szerzett reprezentációs fajtákat ugyanúgy használja, ahogy az indikátor funkciók esetében is. Ha egy mentális állapotot, mint szisztematikus reprezentációt veszem, akkor az dolog-tudatosságként jelenik meg. Ilyen mentális állapot tulajdonítható minden teremtménynek, mert megfelelnek a tudatosság alapkritériumainak, viszont nem képesek introspektálni az adott mentális állapotra.

Ha a mentális állapotot, mint szerzett reprezentációt gondolom el, akkor az a tény-tudatosság hatókörébe kerül. Ebben az esetben a tudatosság része lesz az introspekció. Az introspekció ebben az esetben egy hit vagy gondolat lesz, arra vonatkozólag, hogy egy adott mentális állapotban vagyok. Az introspekció az aktusban megjelenő mentális állapotra irányul, nem arra az állapotra, hogy introspektálok. Tudatában vagyok annak, hogy a könyvet olvasom, de az olvasás állapotának nem lehetek a tudatában.

A mentális állapotok tudatosságát nem tudjuk megadni anélkül, hogy figyelembe ne vennénk az introspekciót. Dretske az introspekciót egy helyen úgy fogalmazza meg, mint a tudatosság tudatosságát (awareness of awarenesses). (Dretske 2003. 6.) Az introspekció nem csak külső tárgyak tapasztalatánál segít, hanem a saját mentális állapotaink tudatosságánál is. Az introspekciót a dretske-i rendszerben az áthelyezett reprezentáció segítségével lehet a

legkönnyebben megadni. Dretske célja az volt, hogy bemutassa, a mentális állapotok tudatosak anélkül is, hogy egy reflexív gondolat tenné azt tudatossá. Az áthelyezett észlelés ennek a legjobb formája, hiszen anélkül vagyok tudatában annak, hogy üres a benzintartály, hogy konkrétan a tartályt észlelném.

Rosenthal elsőként azt hozza fel, hogy ellentmond a természetes intuícióinknak az, hogy minden mentális állapot tudatos. Dretske egyszer sem tagadta, hogy az általa védelmezett elméletet nem egyszerű elfogadni. Erre legegyszerűbben azt lehetne válaszolni, hogy a mentális állapotok tudatosságát az információfeldolgozás szortírozza. Tehát nem minden részletre fogunk emlékezni, ha azok csak analóg információként tudatosak a számunkra. Ettől még a külvilágról kapott információk nagy része ugyanúgy elraktározódik. Ha elutazunk egy számunkra ismeretlen országba és ott városnézéssel töltjük az időt, akkor sem fókuszálunk minden egyes épületre, fára, autóra, ami csak a szemünk elé kerül. A látottak többsége csak analóg információként tudatosul, de ettől még, ha máskor újra elmegyünk abba a városba, akkor képesek vagyunk felidézni képeket, vagy helyeket, olyan dolgokról is, amiket nem digitális információként dolgoztunk fel.

Rosenthal szerint, nem csak azzal van probléma, hogy ellentmond a természetes intuícióinknak Dretske elmélete, hanem, problémába ütközik, mikor felmerül, hogy van olyan mentális állapot, aminek nem vagyunk tudatában. Dretske szerint, ha van egy kép, A kép, amin huszonhét folt van, abban az esetben tudatában vagyok a huszonhét foltnak összesen és egyenként is. Ha viszont van egy B kép, amin huszonhat folt van és megmutatják, valószínűleg nem fog feltűnni a különbség, hogy egy folt hiányzik, s azt gondolom, hogy a B kép, az valójában az A kép. Dretske azt mondja, hogy a B kép esetében is tudatában vagyok egyenként és összesen is a foltoknak. Ha a két képet egymás mellé teszem, viszont nem leszek tudatában a különbségnek, még akkor sem, ha megmondja valaki, hogy a B képen kevesebb folt van, mint az A képen.¹² Ekkor tudatában vagyok a két képen lévő foltoknak, és annak, hogy nem vagyok tudatában a különbségnek. (Dretske 2000. 128.) Rosenthal szerint, ez egy indokolatlan konklúzió, hiszen ha tudatában vagyok annak, hogy a két képen különböző számú folt van, akkor annak is tudatában kell lennem, hogy a két kép különbözik. (Rosenthal 2004. 114.)

Az A és a B kép különbségének tudatossága a dretske-i elméletben valóban konstraintuitívnek tűnik, viszont, ha követjük az általa felállított rendszert, akkor az némiképp magyarázattal szolgál erre. A mentális állapotok esetében fordítva működik a dretske-i

¹² Mindegyik esetben csak arról van szó, hogy megnézzük az adott képeket, nem arról, hogy megszámlalnánk a foltokat.

rendszer, mint ahogy azt a rosenthal-i elmélet esetén láttuk. Gondoljunk csak a lefolyó problémájára,¹³ a lefolyó esetében is előbb vagyok tudatában a problémának, mint annak, hogy valójában mi okozza a problémát.

Rosenthal az ellenvetésében azt nem vette figyelembe, hogy a képek tapasztalata nem egy digitális információfeldolgozáson ment keresztül, hanem pusztán egy analóg információfeldolgozáson. Az analóg információfeldolgozás esetében nincs visszacsatolás az A képen található foltok számáról, és ez igaz lesz a B kép esetére is. Itt pusztán egy dolog-tudatosságról beszélünk, nem pedig tény-tudatosságról. Ha nem vagyok tisztában a ténnyel, hogy hány folt van az A képen, akkor a B képpel való összevetés esetén nem indokolatlan, hogy magának a különbségnek nem vagyok a tudatában.

Dretske szerint, tehát a mentális állapotok tudatosságát el lehet ismertetni úgy, hogy segítségül hívjuk az introspekciót, és ezáltal egy nem reflexív tudatosságot kapunk. A dretske-i reprezentációs tézis, azt mondja, hogy a mentális állapotok tudatosak, viszont mi nem lehetünk tudatában ezeknek az állapotoknak. A mentális állapot tudatossága, vagy egy tapasztalat tudatossága nem eredményezi magának a tapasztalásnak vagy az állapotnak a tudatosságát. Tudom, hogy a hűtőben van sör, ha kinyitom az ajtaját, akkor látom, hogy ott van. Felismerem az alakját, a szimbólumokat, el tudom olvasni a címkét. Tudatában vagyok annak, hogy egy üveg sör van a hűtőben, de nem leszek tudatában magának a sörnek a tapasztalatában. (Dretske 2003. 7.)

A mentális állapotok tudatosságának magyarázatánál felmerül az a probléma, hogyan tud elszámolni azokkal az elsősorban testi érzetekkel, amiket sok esetben nem-tudatosként határozunk meg. Ilyen nem-tudatos állapot például a fájdalom, a viszketés, de akár lehet az éhség is. Ezek mind olyan állapotok, amik megjelenhetnek nem-tudatosként. Dretske hasonlóképpen oldja meg ezeknek az állapotoknak problémáját is, mint ahogy azt a tapasztalatban felmerülő többi problémával tette. A tudatosság alapja egy észlelési aktus, ami kibővíthet hitekkel. Rosenthal példaként a fájdalmat hozza fel, mint olyan állapotot, ami megjelenhet úgyis, mint nem-tudatos mentális állapot. Egy kisebb fejfájás vagy ízületi fájdalom jelentkezhethet úgy, hogy nem tudatosodik bennünk.

(...)Ugyanazt mondhatom a fájdalomról, viszketésről, éhségről, szomjúságról, félelemről és a különböző érzetek és érzések változatairól, amiket általában tudatosnak gondolunk. A fájdalom nem egy mentális esemény, amelyet az tesz tudatossá, hogy valaki a tudatában van. Ahogy egy fa vizuális tapasztalata nem más, minthogy tudatában vagyunk egy nem-tudatos tárgynak (a fa), a fájdalom nem más, minthogy tudatában vagyunk egy nem-tudatos

13 A példa csak azokra az esetekre érvényes ahol egy megkülönböztetés vagy magának a problémának a tudatossága a kérdés.

testi (sebesült, feszült, fertőzött rész) állapotnak. A minőségek, amiknek a tudatában vagyunk, mikor a fájdalmat (szomjúságot, éhséget, hányingert) tapasztaljuk, nem egy mentális esemény minőségei; ezek a test fizikai állapotának a tulajdonsága, melyeknek tudatában levése a szomjúság, éhség vagy a hányinger. (Dretske 1994. 103.)

Dretske szerint, a fájdalom, a viszketés és hasonló érzetek nem többek testi állapotoknál. Nem tekinti ezeket mentális állapotoknak, hanem pusztán fizikai állapotok, amiknek a tudatában vagyunk. A tudatosság dretske-i modellje ráhúzható a testi érzékelés fajtáira. Az ilyen érzékelések kapcsán az adott alany proto-tudással rendelkezik. A proto-tudás¹⁴ teszi lehetővé, hogy a testi érzékelésből származó információkkal rendelkezni tudjon az adott alany, anélkül, hogy igénybe venné a fókuszált digitális információfeldolgozást. A fejfájás vagy viszketés bizonyos esetekben azért tűnhet nem-tudatosnak a dretske-i rendszer szerint, mert a tudatosság megmaradt egy proto-tudás szintjén. A proto-tudás és az analóg információfeldolgozás ad választ arra, hogy miért gondolhatjuk azt, hogy vannak nem-tudatos mentális állapotaink.

Összefoglalva, ebben a tanulmányban arra vállalkoztam, hogy bemutassam expliciten hogyan működik a dretske-i tudatosság, és hogy rávilágítsak arra, hogy az általa védelt elmélet alapjait az általa el nem fogadott magasabb-rendű gondolat elméletéből vonatkoztatta. Dretske tudatosságkonceptiója valóban kissé ellentmond a természetes intuícióinkkal, s emiatt az elfogadása is problémákat szül.

Az általa felállított reprezentációs tézis elmélete viszont egy koherens egészet alkot. Az észlés és tapasztalás által már létrejön a tudatosság, így kevesebb entitásra van szüksége a magyarázathoz, mint az MRGE-nek. A hittel párosított tény-tudatosság pedig egy magasabb formája a tudatosságnak. A rosenthal-i és a dretske-i gondolat itt fonódik össze igazán. A magasabb-rendű gondolat elméletet nem fogadta el Dretske az előfeltevése miatt, viszont az MRG elmélet pusztá felépítését megfelelően át tudta ültetni a saját rendszerébe.

Ha elfogadjuk a Dretske általa felállított előfeltevéseket, akkor az első-rendű reprezentációs elmélet sikerebben oldja meg a tudatosság problémáját, mint a magasabb-rendű gondolat elmélete. Az információ reprezentációs tényekké való átalakítása, biztosítja a tapasztalat és a mentális állapotok tudatosságát is. A nem-tudatos mentális állapotok pedig analóg információk, amik a rendszer sajátossága miatt olykor törlésre kerülnek. Így, ha valaminek éppen ”nem vagyok a tudatában”, akkor azt a dolgot vagy nem észlelem, vagy

14 Úgy hívom S proto-tudását, hogy az információ totalitása. S birtokolja b karakterét vagy identitását (ami neki úgy tűnik, hogy P), abban az esetben, ha P csak mínusza b-nek. Az információ beszerzésének növekedésével, pedig leírhatjuk úgy, hogy S látja azt, hogy a b az P. (Dretske 1969. 96.)

csak dolog-tudatosságom van róla. Az első-rendű reprezentációs elmélet fő célja, hogy minden fizikai vagy mentális eseményt reprezentációs tényekre redukáljon, mert a tudatosságot csak reprezentációkkal vagyunk képesek meghatározni.

Felhasznált irodalom:

Armstrong, D 1968, *A materialist theory of the mind*, Records of Routledge & Kegan Paul, London

Dretske, Fred 1969, *Seeing and knowing*, Records of Routledge & Kegan Paul, London

Dretske, Fred 1981, *Knowledge and the flow of information*, Bradford Books, Massachusetts

Dretske, Fred 1994, *Naturalizing the mind (Jean Nicod Lecture)*, The MIT press, Massachusetts

Dretske, Fred 1995, *Meaningful perception*, in: Visual Cognition – an invitation to cognitive science, ed.: Daniel N. Osherson, The MIT Press

Dretske, Fred 1996, *Phenomenal externalism, or if meanings ain't in the head, where are qualia?*, in: Philosophical Issues 7, 143-158.

Dretske, Fred 2000, *Perception, knowledge and belief selected essays*, Cambridge University Press

Dretske, Fred 2003, *How do you know you are not a zombie?*, in: Brie Gertler (ed.) Privileged Access: Philosophical Accounts of Self-Knowledge, Ashgate, 1-14.

Gennaro, Rocco 2004, *Higher-order theories of consciousness: An overview*, in: Higher-order theories of consciousness : an anthology, ed.: Rocco Gennaro, John Benjamins Publishing Company, Philadelphia

Gennaro, Rocco 2012, *The Consciousness Paradox*, The MIT press, Massachusetts

Lycan, William 1995, *Consciousness*, The MIT press, Massachusetts

Putnam, Hilary 1975, *The meaning of 'meaning'*, in.: Minnesota Studies in the Philosophy of Science 7, 131-193.

Rosenthal, David 1991, *The Independence of Consciousness and Sensory Quality*, in: Philosophical Issues, Vol. 1, Consciousness 15-36.

Rosenthal, David 1997, *The theory of consciousness*, in: The nature of consciousness, ed.: Ned Block, Owen Flanagan, Güven Güzeldere, A Bradford Book, The MIT Press Cambridge, Massachusetts

Rosenthal, David 2000, *Metacognition and higher-order thoughts*, in.: Consciousness and Cognition 9, 231-242.

Rosenthal, David 2004, *Consciousness and mind*, Calendron Press, Oxford